

KAIP KALBĖTI(S) IR DISKUTUOTI LYČIŲ TEMOMIS SU MOKINIAIS?

Kaip lytiškumo ugdymas prisideda prie lyčių lygybės užtikrinimo visuomenėje.

Rekomendacijos pedagogams ir tėvams.

TURINYS

[Ižanginis žodis.](#)

- [Vyrai neverkia, o moterys mėgsta tvarkytis: lyčių stereotipų pasekmės.](#)
- [Smurtas lyties pagrindu: ar prevencija įmanoma mokyklos suole?](#)
- [Priekabiavimas ar flirtas? Atskirti lengva, kai apie tai kalbama.](#)
- [Jaunų žmonių teisė žinoti - teisė į lytiškumo ugdymą.](#)
- [Ribų brėžimas ir malonumas – savaime suprantama, tačiau nutylima.](#)
- [Tikras ar netikras draugas: kaip kurti sveikus santykius?](#)
- [Lytinis raštingumas – raktas į sąmoningą ir saugią visuomenę.](#)
- [Šalutinis lytiškumo ugdymo poveikis – auganti savivertė.](#)

Leidinį parengė: VšĮ „Įvairovės ir edukacijos namai“.

Tekstą rašė: Akvilė Giniotaitė.

Tekstą redagavo: Erika Laumytė.

Leidinio dizainą kūrė ir iliustravo: Aurelija Norkūnaitė, AU ROOM Studio.

Leidinio rengimas iš dalies finansuotas Vilniaus miesto savivaldybės visuomenės sveikatos rėmimo specialiosios programos lėšomis.

© Įvairovės ir edukacijos namai
2020

IŽANGINIS ŽODIS

Šį leidinį ruošėme taip, kad padėtume išsklaidyti neuztikrintumą, susijusį su lytiškumo ugdymo temomis, ir atskleistume, kaip lytiškumo ugdymas įgalina ir padeda gerinti lyčių lygybės padėtį klasėje, mokykloje ir už mokyklos ribų – visuomenėje.

Lyčių lygybės puoselėjimu paremtas ugdymas nėra privalomas. O pasirinkimas organizuoti būtent tokį ugdymą reikalauja sąmoningo pasiryžimo kelti vis naujus klausimus apie nusistovėjusias normas, susijusias su lytimi. Tai nėra lengvas darbas, nes atsiduriame akistatoje su savo pasaulio matymu ir savo nuostatomis, kurioms pirmiausia ir metame iššūkį. Tik po to ateina eilė mesti iššūkį moksleivių pasaulėvokai ir jų turimiems nusistatymams. Lyčių nelygybės problemas nelengva spręsti ir nėra vieno recepto, kaip tai daryti. Vis dėlto siekis, kad ugdymas atlieptų vis kintančios visuomenės realijas, jautrumas ir atidumas lyčių lygybės temoms, pastangos jas suprasti savo vykdomame ugdymo procese yra neįkainojamai svarbūs kartoms, kurios auga dabar.

Lytiškumo ugdymo ir lyčių lygybės temos atlieka ir kitą funkciją. Diskutuodami apie su lytimi susijusias temas, neišvengiamai imame matyti, kad pasaulis ir žmonės jame yra įvairūs! Pasitelkdami lytiškumo ugdymą, kalbamės apie pagarbą, priėmimą ir teisę būti nebaudžiamiems, neišjuoktiems, nepažemintiems vien dėl to, kad atrodome ir (arba) elgiamės kitaip nei įprasta, kitaip nei kažkas tikėjosi. Pokalbiai apie tapatybių įvairovę padeda priimti kitoniškumą ne tik kituose, tačiau ir savyje. Kitaip tariant, padeda save mylėti už tai, koks esi, o ne tai, koks nesi. O tai puoselėja kiekvieno žmogaus savivertę, kuri tokia trapi bręstant, tačiau tokia reikšminga kuriant visavertį asmeninį gyvenimą.

VYRAI NEVERKIA, O MOTERYS MĖGSTA TVARKYTI: LYČIŲ STEREOTIPŲ PASEKMĖS

Stereotipas – kai visai socialinei grupei žmonių priskiriame tam tikras savybes ir pagal tas savybes juos vertiname.

Kaip dažnai leidžiate sau pasakyti apibendrinančias frazes apie moteris ir vyrus? Pavyzdžiui, „moterys mėgsta apsipirkinėti“, „moterys tvarkingos“, „moterys emocionalios“ arba „vyrų domisi sportu“, „vyrų netvarkingi“, „vyrų turi tvirtą nuomonę“. Ar dažnai tiesiog sakote „nemoteriška“, „nevyriška“? Retai? Net neįsivaizduojate? O jeigu girdite kitus kalbančius apibendrintai apie kurių nors iš lyčių, ar stengiatės pataisyti?

Tai svarbūs klausimai siekiant suprasti ir paaiškinti jauniems žmonėms, kaip veikia lyčių stereotipai. Sakydami šias frazes mes pasakome, jog VISOS moterys yra tvarkingos, emocionalios ir t. t., o VISI vyrai domisi sportu, nesitvarko, turi tvirtą nuomonę ir t. t. Tačiau juk visi ir visos labai gerai suprantame, kad taip nėra. Žinome gausybę pavyzdžių, kai moterys ir vyrai neatitinka stereotipų. Mūsų tapatybės įvairios – dažnai turime tokius savybių rinkinius, kurių negalime pavadinti išskirtinai „moteriškais“ ar „vyriškais“. Dėl to taip skirstyti

nėra teisinga, tinkamiausia būtų savybes vadinti **bendražmogiškomis**. Stereotipinis mąstymas ar stereotipinis pasaulio matymas trukdo pastebėti įvairovę ir kartu formuoti įvairovės kompetencijai, t. y. gebėjimui priimti įvairiai atrodančius ar besielgiančius žmones.

Stereotipas sukelia du itin žalingus padarinius:

1. Kursto patyčias ir priekabiavimą lyties pagrindu.
2. Varžo asmens galimybes augti įvairiose srityse.

Patyčių kurstymas ir priekabiavimas lyties pagrindu.

Veikiami stereotipų dažnai menkiname kitokius, kitaip besielgiančius asmenis. Tai kursto patyčių ir neapykantos kultūrą. Pavyzdžiui, mergaitė išjuokiama dėl turimos mėlynos kuprinės su kosmoso raketomis, o berniukas – už apsvilkus raudvus marškinėlius. Moters „moteriškumas“ laikomas abejotinu, jei ši nėra tvarkinga, o vyro „vyriškumas“ – jei šis nemoka vairuoti automobilio.

„Empatija, tvirta nuomonė, finansinis raštingumas, humoro jausmas, pareigingumas, atsakomybė, tinginystė, kuklumas – šios ir visos kitos savybės lyties neturi, nes jos – bendražmogiškos.“

Taip, kai kurie stereotipai nnyksta, vietoj jų atsiranda nauji, tačiau tai lėtas ir nenuspėjamas procesas. Pavyzdžiui, nors turimi statistiniai duomenys nerodo, kad moterys būtų prastesnės vairuotojos nei vyrai, tačiau juk vis dar dažnai girdime „boba už vairo“ replikas.

Akivaizdu, kad faktinė tikrovė ne visada daro įtaką tam, kaip ją matome. Neatidi vairuotoja moteris stereotipiškai pavadinama „boba“, o neatidus vairuotojas vyras vertinamas kaip tiesiog neatidus ir visa vyrija su šiuo neatidžiu vairuotoju nesiejama.

Taip pat, nors vis dažniau kalbama apie poreikį vyrams būti emociškai raštingiems, berniukai vis dar girdi „vyrų neverkia“ tipo frazes arba yra užgauliojami dėl savo jautrumo: „nebūk boba“, „skystakiaušis“ ir pan.

Berniukams augant dažnai metamas iššūkis įrodyti savo priklausymą vyrija ir elgtis grubiai, naudoti fizinę jėgą, žiūrėti pornografiją, komentuoti merginų išvaizdą, kūną, girtis intymiomis patirtimis su merginomis. Tai – toksiškas vyriškumas, o sąveikaudamas su kitomis aplinkoje esančiomis „vyriškumo“ ir „moteriškumo“ (įlytintomis) normomis, trukdo berniukų emocinės sveikatos vystymuisi, kuris ilgainiui gali turėti skaudžių padarinių: alkoholizmas, polinkis į azartinius žaidimus, neatsargus vairavimas, smurtas, savižala, savižudybė ir t. t.

Stereotipai yra mąstymo ir matymo ydos, kurios gali būti ištaisomos tik sąmoningu pasirinkimu stengtis joms atsispirti.

Asmens galimybių augti įvairiose srityse varžymas.

Stereotipai ir jų padiktuoti įsitikinimai mūsų galvose veikia kaip taisyklės, kurias imame taikyti ne tik kitiems, bet ir sau. Apie trečiuosius gyvenimo metus vaikas jau supranta savo lytinę tapatybę¹, kitaip tariant, supranta, kad yra berniukas arba mergaitė. Tuomet, besišvalgydamas į reklamose, knygose, vadovėliuose, medijose, tėvų pasakojimuose ir t. t. matomus lytis reprezentuojančius vaizdinius, ima bandyti atitikti savo lyties normas.² Tokiu būdu vaikas mokosi to, kaip turi atrodyti ir kokio elgesio tikimasi iš jo ar jos lyties. Ne veltui apie trečiuosius metus prasideda princesių ir spaidermenų bumai, nes vaikai savo tapatybę konstruoja iš to, kas siūloma parduotuvių lentynose, iš atnešamų dovanų, animacinių filmų, dainų tekstų, drabužių dizaino, pasakų ir t. t.

Nors gyvename visuomenėje, kurioje, rodos, nebėra griežtų vyro ir moters vaidmenų – moteris studijuoja, dirba, įgyvendina įvairiausių projektus už namų šeimininkės pareigų ribų, o vyras nebėra vienintelis finansinio stabilumo šeimoje palaikytojas bei vis dažniau įsitraukia į šeimos gyvenimo realijas, – vis dėlto... Žaislai, knygos, drabužiai, profesijos, pomėgiai, būreliai, spalvos (!), pamokos yra sulytinami – skirstomi pagal lytis. Toks skirstymas, žinoma, turi savus padarinius, juk žaislai turi ne tik pramoginę, bet ir lavinamąją funkciją. Pavyzdžiui, berniukai, nežaisdami su lėlėmis, nesimoko rūpestingumo, švelnumo, empatijos, o mergaitės, nežaisdamos su konstruktoriais, nesiūrina inžinerinio, erdvinio mąstymo.³

1. Gender Development (2018). Healthy Gender Development and Young Children. <http://bit.ly/3h93uNS>

2. Grossman, J. M., Tracy, A. J., Richer, A. M., Erikut, S. (2015). Comparing Sexuality Communication Among Offspring of Teen Parents and Adult Parents: a Different Role for Extended Family. Sexuality research & social policy : Journal of NSRC : SR & SP, 12(2), 137–144. DOI:10.1007/s13178-015-0183-z

-Stambolis-Ruhstorfer, M. (2017). The Importance of Sexuality for Research on Ethnicity and Nationalism. Studies in Ethnicity and Nationalism, 17(1), 44–56. <https://cutt.ly/whNH4U>

3. Daugiau apie vyrų ir moterų smegenis bei tai, kaip jos mokosi, tinklalaidės „Žmogaus teisių balsas“ įrašė „Smegenys ir lyčių stereotipai. Pokalbis su neuromokslininke Ramune Dirvanskiene“. <https://cutt.ly/UhNHSy>

Kai profesijos, būreliai, pomėgiai skirstomi pagal „mergaitiška“ ir „berniukiška“ principą, labai ankstyvose raidos fazėse tam tikras veiklas ir pomėgius jau atmetame kaip savo lyčiai netinkamus. Mergaitės apie šeštuosius gyvenimo metus ima galvoti, kad berniukai yra intelektualiai pranašesni.⁴ Taip pat ir kitos savybės, kurios vėliau nulemia mūsų profesinius pasirinkimus, įsisąmoninamos nepastebimai, ankstyvoje vaikystėje. Dėl to svarbu stereotipiniu pasaulė-vaizdžiu abejoti ir jį nuosekliai dekonstruoti, nuo mažiausių dienų kalbėtis apie lyčių taisykles, kurių kupinos knygos, vadovėliai, filmai, dainos, reklamos ir mūsų pačių kalbos. Taip pat svarbu ieškoti turinio ir vaizdų, kurie nėra stereotipiški. Šiais laikais jų vis daugėja! Visi šie dalykai susideda į didesnę pasaulio dėlionę ir formuoja mąstymą, asmenybes ir jų daromus pasirinkimus.

4. Bian, L., Leslie, S., Cimpian, A. (2017). Gender stereotypes about intellectual ability emerge early and influence children's interests. Science, 355 (6323), 389–391. DOI:10.1126/science.aah6524

Stereotipinis mąstymas ir matymas daro didžiulę įtaką ir smurto lyties pagrindų bei seksualinio priekabiavimo kultūrai.

Apie šias temas daugiau skaitykite skirsniuose „Smurtas lyties pagrindų: ar prevencija įmanoma mokyklos suole?“ ir „Priekabiavimas ar flirtas? Atskirti lengva, kai apie tai kalbama“.

SMURTAS LYTISS PAGRINDU: AR PREVENCIJA ĮMANOMA MOKYKLOS SUOLE?

„Kai tampo už kasų ar kilnoja sijoną – rodo simpatiją“ – ar pritariate šiam teiginiui? Jeigu nepritariate, ar tokį elgesį stabdote?

Kasyčių tampymas ir sijono kilnojimas, o tiksliau – mūsų reakciją į tokį ir panašų elgesį, pasako labai daug apie tai, ar padedame vaikams suprasti asmeninių ribų brėžimo svarbą. Panašaus pobūdžio elgesys savaime nėra smurtinis, tačiau jis yra simptominis smurto kultūros elgesys. Dėl to dar nuo mažų dienų panašiai besielgiančius vaikus (nesvarbu, ar elgesys nutaikytas į mergaites, ar į berniukus) būtina stabdyti ir paaiškinti, jog kiekvieno žmogaus kūnas yra to žmogaus nuosavybė, o jeigu norisi liesti kitą žmogų, svarbu įsitikinti, ar tas žmogus neprieštarauja, ar jaučiasi patogiai. Tai galima padaryti tiesiog paklausiant ir jau vien pats klausimas: „Ar tu nieko prieš, jei pakelčiau tau sijoną ar patempčiau už plaukų?“, greičiausiai padiktuoja atsakymą „ne“.

Mergaitėms – nepaisant to, kokia jų reakciją į tokį elgesį (pyktis, kikenimas, dėmesio

nekreipimas) – svarbu padėti suprasti, kad jų kūnas priklauso joms ir niekas neturi teisės jo liesti be sutikimo. Kaip berniukai (jeigu nėra stabdomi) priima tokį elgesį kaip tinkamą, taip ir mergaitės (jeigu joms nepasakoma kitaip) mokosi, jog toks elgesys tinkamas ir vėliau, paauglystėje, ne visos merginos geba atpažinti netinkamus vaikinių veiksmus ir jiems pasipriešinti. O dalis vaikinių taip ir nesusimąsto, kad toks elgesys nėra priimtinas. Pavyzdžiui, bučiavimas neatsiklausus, pliaukštelėjimas per užpakalį, negebėjimas pastebėti nepatogiai besijaučiančios merginos, kai jos įsitempęs kūnas sako „ne“. Tai ydingas elgesys, nes dėl nusistovėjusių kultūrinių normų merginos sudaiktinamos, tampa objektais, kuriais reikia grožėtis, kuriuos galima liesti, kurie turi būti seksualūs, džiuginti akį. Tad vaikinei perima normą, kad merginas taip traktuoti yra tinkama, o merginos – kad toks jų vaidmuo.⁵

Vietoj šio nepastebimai (iš filmų, reklamų, žurnalų, vaizdo klipų, mūsų replikavimo ir pan.) išmokstamo elgesio vertėtų vystyti jaunų žmonių **seksualinės komunikacijos** gebėjimus. T. y. padėti mokiniams įsisąmoninti asmeninių kūno ribų brėžimo svarbą, lavinti drąsą komunikuoti savo poreikius ir gebėjimą pasakyti „ne“, kai jaučiasi nejaukiai ir nemalonai, taip pat vystyti įprotį gauti sutikimą, t. y. esant intymiaame santykiyje pasiteirauti, ar kitas žmogus jaučiasi užtikrintai, ar neprieštarauja ir įsitikinti, kad abu santykiuje esantys žmonės nori to paties.

Faktoriai, didinantys polinkį į seksualinį smurtą:

- visuomenėje vyraujanti **toksiško vyriškumo** norma;
- pornografijos vartojimas;
- aukštas seksualinis susijaudinimas, kai stebima prievarta;
- troškimas turėti galią prieš asmenį;
- padidėjęs **priešiško seksizmo** lygmuo;
- padidėjęs **moterų stereotipizavimas**.

⁵. Daugiau apie smurtinės kultūros temą tinklalaidės „Savaime nesu-prantama“ įrašė „Seksualinė prievarta ir kaip ją sumažinti?“. <https://cuti.ly/ohNH1iH>

*Priešiškas seksizmas - pikta, įžeidžianti seksizmo forma, su neigiamu emociniu tonu, pvz., „boby pliuropalai“, „moters – barakudos“, „moters vieta virtuvėje“ ir pan.
Moterų stereotipizavimas - elgesys nesistengiant moters pamatyti ir suprasti kaip individualios ir unikalios asmenybės.*

Prievartos kultūrą palaikantys mitai, susiję su lytimi:

- Moteris, kuri vartoja alkoholį, tikisi sekso.
- Jei moteris kur nors eina viena su vyru, tikisi sekso.
- Jei moteris rengiasi provokuojančiai, tikisi sekso.
- Moteris sako „ne“, nors galvoje turi „taip“.
- Jei moteris priešinasi, gali sustabdyti prievartautoją.
- Vyras negali išprievartauti savo žmonos.

Nors dauguma asmenų, nukentėjančių nuo seksualinio smurto ir priekabiavimo yra moterys, svarbu prisiminti, kad nukentėti gali ir vyrai. Tačiau vyrams apie tai prabilti ir pasipasakoti neretai yra dar didesnė stigma negu moterims. Iš dalies dėl stereotipinio įsivaizdavimo, kad vyras ar vaikinys visada nori seksualinio pobūdžio kalbų ir veiksmų – tai viena iš „vyriškumo“ normų, kurioms prieštaraujantis vyras gali tapti pašaipų objektu.

PRIEKABIIVIMAS AR FLIRTAS? ATSKIRTI LENGVA, KAI APIE TAI YRA KALBAMA

Kalbantis su jaunais žmonėmis apie smurtą ir priekabiavimą, svarbu leisti jiems atpažinti, išvelgti skirtumą tarp išties tinkamo dėmesio rodymo ir ribas peržengiančio dėmesio rodymo.

Išskiriamos dvi priekabiavimo formos:

1. priekabiavimas dėl lyties,
2. seksualinis priekabiavimas.

Priekabiaujant dėl lyties užgaunamos lyties, lytinės tapatybės, lyties raiškos savybės, pavyzdžiui:

- menkinamai kalbama apie kurią nors lytį;
- žeminami, diskriminuojami žmonės dėl jų seksualinės orientacijos;
- užgauliojama dėl netipinės išvaizdos ar nestereotipišky pomėgių;
- žeminami, diskriminuojami žmonės dėl lytinės tapatybės, pvz., translyčiai asmenys.

Seksualinis priekabiavimas gali vykti įvairiais būdais, ir pasitelkiant fizinį kontaktą, ir be jo, pavyzdžiui:

- laidomos intymios užuominos, replikos, rodomi gestai, tam tikros veido mimikos, švilpiama;
- kalbama įžūliai, pravardžiuojama, laidomi dviprasmiški juokeliai;
- išsakomi su asmens kūnu, apranga, asmeniui gyvenimu susiję klausimai ar replikos;
- pornografinio turinio atpasakojimas ar siuntinėjimas;
- seksualinį atspalvį turinti komunikacija socialinėse medijose;
- fizinis lytėjimas, seksualinį atspalvį turintys pasiūlymai ar reikalavimai;
- seksualinė prievarta.

NB! Dažnai kalbant apie įvykusį priekabiavimą diskusija sukasi apie priekabiavimo taikinį. T. y. tą asmenį, prie kurio (-ios) buvo priekabiujama – apie nukentėjusįjį. Įprastai tas asmuo kaltinamas provokacija, netinkama apranga, neapsigynimu arba tuo, kad gynėsi. Dažnai asmuo, prie kurio (-ios) buvo priekabiujama, patiria kaltę ir gėdą, nes nesulaukia tinkamos pagalbos. Dėl to svarbu prisiminti, kad priekabiavimas niekada nėra nukentėjusiojo kaltė. Kitaip tariant, priekabiavimas yra ribų peržengimo problema, o ne negebėjimo tinkamai apsirengti problema.

Daugiau apie ribų brėžimą ir gerbimą skirsnyje [„Ribų brėžimas ir malonumas – savaiame suprantama, tačiau nutylima“](#).

Pagrindinis skirtumas tarp flirto ir seksualinio priekabiavimo yra tai, kad flirtas vyksta abiejų pusių sutikimu ir flirto norima, laukiama. Seksualinis priekabiavimas vyksta vienpusiškai, tik vienai pusei atliekant veiksmus. Seksualiai priekabiuoti gali ir tos pačios lyties žmonės vieni prie kitų.

Nuo seksualinio priekabiavimo ar smurto lyties pagrindu gali nukentėti ir vyrai, ne tik moterys. Tačiau vyrams apie tai prabilti ir pasipasakoti neretai yra dar didesnė stigma negu moterims. Iš dalies dėl stereotipinio įsivaizdavimo, kad vyras

ar vaikinai visada nori seksualinio pobūdžio kalbų ir veiksmų – tai viena iš „vyrškumo“ normų, kurioms prieštaraujantis vyras gali tapti pašaipų objektu.

Interneto amžiuje svarbu identifikuoti ir virtualią erdvę, kurioje gali vykti priekabiavimas ar smurtas lyties pagrindu.

Juk smurtas yra ne vien fizinis, bet ir psichologinis. Be to, virtualioje erdvėje vykstantis smurtas lyties pagrindu kartais persikelia ir į tikrovę. Pastaraisiais metais internete pastebimas sparčiai augantis smurtas lyties pagrindu, nukreiptas į moteris.⁶

Moterys ar merginos internete susiduria su priekabiavimu, kuris daugiausia yra smurtinis ir seksualizuotas. Vyrai ar vaikinai internete susiduria su priekabiavimu, kuris daugiausia yra prasivardžiavimas.⁷

Keršto pornografija (angl. **revenge porn**) – tai kito žmogaus seksualizuoto turinio (dažnai vizualaus, pvz., apsinuoginusio (-ios) nuotraukų) persiuntimas ir platinimas be to žmogaus sutikimo. 90 % nukentėjančių nuo keršto pornografijos yra merginos.

Su jaunais žmonėmis svarbu kalbėtis apie saugumą užsiimant **seksingu** ir jo pavojus, tačiau kur kas svarbiau kalbėtis apie pagarbą kito žmogaus privatumui ir kad jo nuotraukų persiuntimas kitiems yra nederamas elgesys. Net jeigu tas privatumas yra nuotraukose ir virtualioje erdvėje, kito žmogaus kūnas priklauso tik jam ir mes niekaip negalime juo naudotis be to žmogaus sutikimo. Taip pat būtina akcentuoti, kad spaudimas ir prašymas atsistų apsinuoginusio (-ios) nuotraukas yra netinkamas. Negebėjimas išgirsti kito žmogaus „ne“ ir įkyrus bandymas įtikinti apsinuoginti (ir realybėje, ir virtualybėje

6. Ging, D., Siapera, E. (2018). Special issue on online misogyny. *Feminist Media Studies*, 18:4, 515–524. DOI: 10.1080/14680777.2018.1447345

7. Daugiau apie priekabiavimą internetinėje erdvėje galite pasidomėti čia <https://www.womensmediacenter.com/speech-project>

yra seksualinis priekabiavimas.⁸ Internetas, kaip ir realybė, irgi turi būti erdvė, kur galioja lygybės, lygiavertiškumo principai. Vis dėlto 76 % moterų teigia, kad dėl smurtinių, seksualizuotų grasinimų komentarų pakeičia savo naudojimosi internetu įpročius:

- 32 % merginų ir moterų stabdo save bei vengia viešai išreikšti nuomonę internete;
- 61 % merginų ir moterų, kurios patyrė užgauliojimą, priekabiavimą internete, patiria savivertės ir pasitikėjimo savimi sumažėjimą;
- 55 % patyrė stresą, nerimą, panikos priepuolius po patirto užgauliojimo, priekabiavimo internete;
- 63 % patyrė miego sutrikimus dėl patirto užgauliojimo, priekabiavimo internete.⁹

8. Ką apie seksingą turėtų žinoti tėvai ir mokytojai, o ką patys vaikai? †

9. Ging, D., Siapera, E. (2018). Special issue on online misogyny. *Feminist Media Studies*, 18:4, 515–524. DOI: 10.1080/14680777.2018.1447345

Keletas situacijų, padedančių suprasti, kai peržengiamos ribos:

- Tu ir tavo simpatija flirtuojate ir abu imate juokauti apie sekstingą. Tavo simpatija paklausia, ar kada nors sutiktum pasekinti. Tu atsakai, kad niekada gyvenime. Įprasto flirto metu tu viskas ir pasibaigia. Tačiau jei tavo simpatija ima tave spausti atsiųsti seksualių nuotraukų, tuomet tai jau pereina į priekabiavimo teritoriją.
- Kas nors klasėje pasako, kad tau labai tinka ar puikiai atrodo nauji džinsai. Tai komplimentas. Tačiau jei kas nors sako, kad su naujais džinsais tavo užpakalis atrodo puikiai arba ima komentuoti kitas konkrečias tavo kūno dalis, tai jau ribų peržengimas.
- Kažkas, kam nejauti simpatijos, pakviečia tave į šokius / į filmą / pasivaikščioti. Atrodo, nemalonu pasakyti, kad nenori, todėl sugalvoji pasiteisinimą. Asmuo dar pora kartų pabando, bet galiausiai supranta užuominą. Tai normalus socialinis bendravimas. Tačiau jei asmuo pakartotinai siekia tavo dėmesio, pvz., replikuoja tavo kūną ar užsimena apie intymius santykius, siunčia seksualias žinutes, vis pasirodo ten, kur ir tu, stengiasi tave paliesti, apkabinti, kitaip tave trukdyti, tai priekabiavimas.

Skėstingas - atvirai seksualaus turinio žinučių, apnuogintų ar nuogų kūnų nuotraukų, filmukų siuntimas ar gavimas naudojantis mobiliuoju telefonu, kompiuteriu ar kita skaitmenine priemone.

JAUNŲ ŽMONIŲ TEISĖ ŽINOTI - TEISĖ Į LYTIŠKUMO UGDYMĄ

Šalių, kuriose įgyvendinamas visapusiškas lytiškumo ugdymas, pagrįstas mokslinėmis žiniomis, pristatomas amžiui tinkama kalba, nuoširdžiai ir atvirai, patirtys rodo, kad:

- jauni žmonės kur kas rečiau susiduria su neplanuoto nėštumo ar aborto patirtimi;
- rečiau užsikrečia lytiškai plintančiomis infekcijomis (LPI);
- tose šalyse yra mažiau seksualinio smurto atvejų;
- jaunuoliai kuria lygiaverčius, dialogu grįstus santykius;
- pirmieji lytiniai santykiai dažniau būna apgalvoti, jiems pasirengta, siekiant savo ir partnerio (-ės) emocinio ir fizinio saugumo;
- mažiau lytinių santykių patirčių, kurios kelia blogus prisiminimus ir sunkius jausmus.¹⁰

10. Abortion worldwide (2017). Uneven Progress and Unequal Access. <https://cutt.ly/chNIszZ>

- Sedgh, G., Finer, L. B., Bankole, A., Eilers, M. A., Singh, S. (2015). Adolescent pregnancy, birth, and abortion rates across countries: levels and recent trends. The Journal of Adolescent Health : Official Publication of the Society for Adolescent Medicine, 56(2), 223–230. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.09.007>

Kai nutylima apie saugesnius lytinius santykius ir apsaugos bei kontraceptines priemones ir tikimasi, kad visi jaunuoliai ir jaunuolės atidės lytinius santykius, taip atimama jaunų žmonių teisė į gebėjimą puoselėti savo seksualinę sveikatą, saugumą ir gerovę.

Tikintis, kad visi jaunuoliai ir jaunuolės atidės lytinius santykius, ir dėl to nutylint apie saugius lytinius santykius ir kontraceptines priemones, atimama vaikų teisė į gebėjimą puoselėti savo seksualinę sveikatą, užsitikrinti saugumą ir gerovę.

Lytiškumo ugdymas užtikrina jaunų žmonių teisę:

- turėti žinių, įgūdžių, požiūrių ir vertybių, kurių reikia norint suprasti savo lytiškumą ir mėgautis juo;
- priimti atsakingus sprendimus dėl savo ir kitų seksualinių ir socialinių santykių.¹¹

Lytiškumo ugdymo trūkumas skaudžiai paveikia jaunus žmones (ypač merginas) iš sudėtingo socialinio konteksto. Šie, neturėdami saugios, ugdančios, rūpestingos aplinkos namie, jos netenka ir mokykloje. Ankstyvas nėštumas padidina riziką ir paauglei, ir jos vaikui patirti socialinę ir ekonominę atskirtį ateityje, tačiau kartu socialinė ar ekonominė atskirtis padidina riziką susidurti su neplanuotu nėštumu dar paauglystėje.¹²

Didindami jaunų žmonių lytinį raštingumą, sąmoningumą ir kritinį mąstymą apie su lytimi susijusias temas, savaime stipriname jų gebėjimą atsispirti rizikingam elgesiui.

11. UNESCO (2018). International technical guidance on sexuality education. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770>

12. Trejėkova, V. (2016). Gimdymo paauglystėje raida ir teritorinė diferenciacija Lietuvoje. Geografijos metraštis, 49, 17–30. <https://cutt.ly/5hNjYs>

RIBŲ BRĖŽIMAS IR MALONUMAS – SAVAIME SUPRANTAMA, TAČIAU NUTYLIMA

Gebėjimas brėžti asmenines ribas ir gebėjimas atpažinti kito žmogaus brėžiamas ribas yra lytiškai raštingos asmenybės pamatas¹³. Šis gebėjimas padeda kurti saugius **emocinio intymumo ir seksualinio intymumo** santykius su kitais žmonėmis.

Paauglystėje jau turėtų veikti vaikystėje sudėti lytiškumo ugdymo pamatai, tačiau, jei taip nėra, dar nevēlu. Jaunuoliai ir jaunuolės nori būti atsakingi, įsiklausantys, lygiaverčiai santykius kuriantys individai, tačiau ne visada žino, kaip tą padaryti.¹⁴ Dėl to svarbu nemažai dėmesio skirti sutikimo gavimo (angl. **consent**) temai. Sutikimo gavimas yra įsitikinimas, kad kitas žmogus tikrai nori būti liečiamas, nori bučiuotis, nori mylėtis. Tai svarbus pauglių ir suaugusiųjų gebėjimas, tačiau jį ugdyti pradėdame dar vaikystėje, kai mokome vaiką, kad kiekvieno žmogaus privачios kūno vietos ir visas kūnas yra to žmogaus nuosavybė. Niekas neturi teisės liesti mūsų be

mūsų sutikimo. (Ši tema glaudžiai siejasi su gebėjimu atpažinti priekabavimą, daugiau apie tai skirsnyje „[Priekabavimas ar flirtas? Atskirti lengva, kai apie tai kalbama](#)“.)

Mūsų visuomenėje merginos dažnai tampa nenorimo dėmesio gavėjomis (objektais) galvodamos, kad toks dėmesys – simpatijos išraiška, o vaikinai, būdami nusistovėjusių kultūrinių praktikų stebėtojai, išmoksta dėmesį rodyti netinkamai. Sutikimo gavimo įgūdžiai leidžia vaikinams būti dėmesingiems ir prireikus paklausti: „Ar tu sutinki, kad tave apkabinčiau?“, „Ar tu neprieštarausi, jei tave pabučiuosiu?“. Sutikimo gavimo įgūdžiai reikalingi ir merginoms, nes nepaisant lyties visi asmenys turi jautriai ir pagarbiai elgtis su kito žmogaus asmeninėmis ribomis.

Jauni žmonės seksualinio intymumo „taisyklių“ neretai mokosi iš reklamų, filmų, serialų ir dažniau nei galime įsivaizduoti – iš pornografijos¹⁵. Ten lyčių vaidmenys turi aiškias stereotipines linijas, o emociniam ir seksualiniam intymumui, asmeninių kūno ribų gerbimui, realistiškam malonumui, sutikimo gavimui ar seksualinei komunikacijai dėmesio bemaž neskiriama. Lytiškumo ugdymas suteikia erdvės apie tokią komunikaciją pasikalbėti jaukiai ir atvirai tam, kad patirdami pirmąsias intymias situacijas jauni žmonės ne atkartotų filmuose matytus scenarijus, o kurtų savo asmeninius įsiklausymu ir pagarba grįstus santykius, kuriuose abiejų žmonių **emocinis** ir **fizinis malonumas** turi pirmumą prieš lyčių vaidmenų atkartojimą.

Seksualinė komunikacija – tai gebėjimas išsakyti savo poreikius intymumo akimirkose, gebėjimas pasakyti, kokie partnerio (-ės) veiksmai patinka, o kokie – ne, gebėjimas pasitarti apie apsisaugojimo priemones. Kartu tai gebėjimas išgirsti bei pasiteirauti apie partnerio (-ės) norus ir lūkesčius. Seksualinės komunikacijos įgūdžiai svarbūs kuriant emociškai ir fiziškai saugius santykius.

15. Daugiau apie šią temą straipsnyje „Taip, ir jūsų vaikas žiūri pornografiją“ <https://cutt.ly/XhNjNU2>

TIKRAS AR NETIKRAS DRAUGAS: KAIP KURTI SVEIKUS SANTYKIUS?

Lytiškumo ugdymo egzaminas vyksta tikrame gyvenime: kaip rinktis savo partnerį (-ę), koks tavo ir tavo partnerio (-ės) elgesys veda į pagarbūs, lygiaverčius, įsiklausančius santykius? Kas užtikrina santykių kokybę ir bendrą pasitenkinimą jais?

Visko apie tai, kaip kurti santykius, mokykloje išmokti negalime, tačiau galime padėti jauniems žmonėms suprasti, kaip atpažinti toksiškas draugystes ir toksiškus santykius, ir dar mokykloje apie santykius kalbėti ne tik romantizuotai, tačiau ir realistiškai.

Toksiškos draugystės pavyzdžiai:

- Viskas sukasi apie jį (ją). Pokalbiai apie tai, kaip tau iš tikrųjų sekasi, apie ką tu galvoji, beveik nevyksta.
- Sužinai, kad tave vis apkalba. Jei apkalbėjimas yra piktdžiugiškas, pašaipūniškas, pasitelkiant tau labai svarbius ir jautrius dalykus, tai toksiška.
- Bijai papasakoti apie savo geras naujienas. Už tavo sėkmes nėra džiaugiamasi, vietoj to siekiama kritikuoti, smerkti, sumenkinti pasiekimus.

- Neleidžia tau laisvai rinktis ir spręsti. Vis išgirsti frazių, kur tavo nuomonė nėra svarbi ir keliami įvairūs ultimatumai: „jei nedarysi, kaip sakau, tai tada nedarom visai“, „tikras draugas nedarytų taip, kaip tu“, „jeigu nedarysi, kaip siūlau, nebebendrausiu“.
- Atrodo, kad visada vyksta kažkokia drama. Arba tu ir tavo draugas (-ė) pastoviai aiškinatės santykius, kur tu turi teisintis, arba tu pastoviai būni įtraukiamas (-a) į kitų žmonių dramas.

Toksiškų santykių bruožai:

- Bet koks fizinis smurtas. Jokia fizinio smurto forma, ar tai būtų pastūmimas, ar pliaukštelėjimas per skruostą, neturi pateisinimo ir toks elgesys niekada nėra iššauktas, prisi-prašytas nukentėjusiojo ar nukentėjusiosios.
- Pasyvi agresija. Ją pastebėti sunku, tačiau ji vyksta, kai, pavyzdžiui, kritiką slepiame po komplimentais, kai supykę nustoja kalbėtis.
- Kai pavydas išreiškiamas intensyviai, pavyzdžiui, dėl savo pavydo jis (ji) ima reguliuoti tavo susitikimus su kitais žmonėmis.
- Jausmas, kad nuolat aiškinatės santykius. Kartkartėmis pykčiai būdingi visiems santykiams, tačiau jei pykimas tampa santykių norma, tai toksiška.
- Kai bijai ką nors papasakoti, nes nežinai, kokios galima tikėtis reakcijos.

Kalbant apie porų santykius, svarbu pagvilteni ir buities darbų pasidalijimo temas. Buities darbų paradoksas yra toks, kad jie niekada nesibai-gia. Dėl šios savo specifikos tai labai alinantis užsiėmimas ir neretai poroms buities darbų pasidalijimas tampa įtampų ašimi ir sukelia bendrą nepasitenkinimą santykiais.¹⁶

16. Daugiau apie buities darbų pasidalijimo peripetijas, priežastis ir padarinius tinklalaidės „Savaime nesuprantama“ įrašė „Namų ruošė“ <https://open.spotify.com/episode/5Lz40yGeauKEvptQBulqHQ>

13. Video anks tyvasis lytiškumo ugdymas <https://cutt.ly/whNJfIM>.

14. Daugiau apie pauglių lūkesčius lytiškumo ugdymo metu straipsnyje „Mokiniai apie lytiškumą: ar gali stovėti nuo streso ir kaip nustoti nekęsti savo kūno?“. <https://cutt.ly/BhNjXfj>

Kalbant apie santykių kūrimą, svarbu suteikti įrankių kurti juos kokybiškai ne tik jausminiame lygmenyje, tačiau ir kasdieniame, buitiniame. Vis dar dažnai vyro ir moters darbų pasidalijimas, nepaisant visų XXI amžiuje vykstančių lyčių vaidmenų pokyčių, nusistovi pagal stereotipinius lytims priskiriamus vaidmenis. Moteriai tenkanti buities darbų dalis vis dar ženkliai didesnė, nei tenkanti vyrui.¹⁷ Labai dažnai vaikinai ir merginai apsigyvenus kartu, vaikino atliekamų buities darbų kiekis sumažėja, o merginos – išauga. Taip nutinka dėl to, kad atsakomybių pasidalijimas nugula nesitariant, automatiškai, pagal nusistovėjusius lyčių vaidmenis. Vertėtų dar su paaugliais kalbėtis apie buities darbus, kurie neturi turėti lyties, ir būtinybę juos dalintis taip, kad abi pusės jaustų, jog pasidalijimas vyksta sąžiningai.

Ar atsakomybėmis dalijamasi savaime, ar diskutuojant, pagal pomėgius bei pagal tai, kiek kuris darbas užima laiko?

Emocinis darbas (angl. **emotional work, worry work**) – sekimas, kas turi būti atlikta namie. Tai darbas mintyse, kitaip tariant, tai ne tik paties darbo padarymas, tačiau dar ir nuolatinis prisiminimas ir galvojimas apie tai, kokie darbai turi būti atlikti. Pavyzdžiui, kada ir kokių vitaminų nupirkti visai šeimai, ar nesibaigia miltai, kada skalbti užuolaidas ir valyti langus, kada atėjo metas patikrinti vaikų sveikatą, kada močiutės ir dėdės gimtadieniai, kada tėvų susirinkimas mokykloje, kada nupirkti naujus žieminius batus, kada paskutinį kartą plautos grindys, ką valgytume per šeimos susibūrimą ir t. t. **Kam tenka didesnis emocinio darbo krūvis?**

Antra pamaina – tai laukiantys buities darbai po oficialaus darbo. **Kas dažniau dirba antrą pamainą?**

Neapmokamas darbas – tai visas rūpinimosi buitimi, šeimos nariais ir artimaisiais darbas, kuris turi labai svarbų indėlį į visuomenės klestėjimą, tačiau yra neapmokamas ir įprastai yra atliekamas laisvalaikio, mokymosi, karjeros, poilsio, dalyvavimo viešajame gyvenime, politikoje ir pan. sąskaita. **Kas atlieka daugiau neapmokamo darbo?**

Su jaunais žmonėmis verta diskutuoti apie šiuos aspektus, praplėsti jų supratimą apie nepastebimą buities darbą ir apie tai, kaip, jų nuomone, šių darbų pasidalijimo disproporciją reikėtų spręsti. Tam, kad buities darbai kuo rečiau taptų įtampų ašimi, kartais pakanka tik atviros ir nuoširdžios diskusijos apie vieni kitų poreikius ir lūkesčius.

Buities darbų pasidalijimo klausimas daro įtaką ne tik asmeninių santykių kokybei ir pasitenkinimui jais, tačiau bendrai lyčių lygybės padėčiai visuomenėje:

- Priimant moterį į darbą vis dar atsižvelgiama į tai, ar ji turi vaikų, nes vaikų turėjimas moterį daro mažiau patrauklia darbuotoja. Vyro tinkamumas darbo pozicijai pagal vaikų turėjimo faktorių beveik nevertinamas.
- Moterys dažniau renkasi dirbti ne visą darbo dieną, kad gebėtų suderinti darbą ir šeimą.
- Sritys, kuriose dažniau ir daugiau dirba vyrai, yra geriau apmokamos, o sritys, kuriose dažniau ir daugiau dirba moterys (švietimo sistema, sveikatos apsauga, socialinės rūpybos paslaugos ir .t.t.) – nors ypatingai svarbios visuomenės klestėjimui – yra skurdžiau apmokamos.
- Dėl nelygiavertės krūvio derinant darbą ir šeimą moterų pensijos yra mažesnės, todėl rizika patirti skurdą – didesnė (2018 m. atotrūkis tarp vyrų ir moterų pensijų buvo 17 %).¹⁸

¹⁷ LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Moterų ir vyrų lygybė. <https://cutt.ly/0hNj62Z>

¹⁸ <https://www.polygalia.lt/>

LYTINIS RAŠTINGUMAS – RAKTAS Į SĄMONINGĄ IR SAUGIĄ VISUOMENĘ

Lytiškai raštingas asmuo yra tas, kuris atpažįsta su lytimi susijusių temų įvairovę, geba asmenines ir visuomenines sritis pamatyti kaip veikiamas lyties bei sąmoningai renkasi spręsti su lytimi susijusias problemas.

Šiame leidinyje aptarėme nemažai su lytimi susijusių problemų, tačiau liko daugybė nepaminėtų temų, pavyzdžiui:

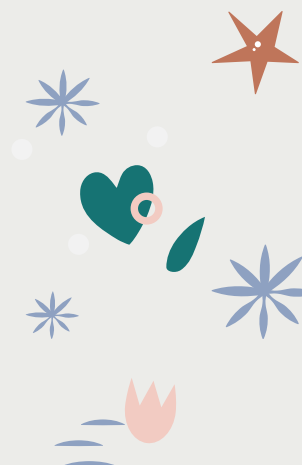
- kaip lyties faktorius veikia globalinę ekologijos situaciją;
- kokia yra asmens lytiškumo raida;
- kaip formuoti pozityvų merginų ir vaikinių kūno vaizdo patyrimą;
- kaip atsispirti bendraamžių spaudimui;
- kokios yra LGBT+ moksleivių patirtys šiuolaikinėje mokykloje.

Šių dienų visuomenėje raštingo asmens samprata yra išsiplėtusi. Prie bazinio išsilavinimo garantuojamo raštingumo prisijungia ne tik informacinis, finansinis, emocinis, tačiau ir lytinis raštingumas, kuris pirmiausia padeda pažinti ir suprasti save, o po to padeda kurti lygiavertius santykius ir lygiavertę visuomenę.

ŠALUTINIS LYTIŠKUMO UGDYMO POVEIKIS – AUGANTI SAVIVERTĖ

Suvokdami lyties svarbą savajai tapatybei bei gebėdami sąmoningai apmąstyti lytinei tapatybei įtaką darančius faktorius, imame neišvengiamai matyti ir puoselėti savo vertę, kuri nėra siejama su normalumu ir pastangomis tilpti į normas. Gebėjimas atsispirti normatyvams išlaisvina, nes padeda pamatyti savo unikalumą, o ne stereotipinę vertę. O kai jaučiamės saugūs dėl savo tapatumo, galime priimti ir kitą su juo artų unikaliumi kitiškumą.

Įvairovės ir
edukacijos namai

Leidinio rengimas iš dalies finansuotas Vilniaus miesto savivaldybės visuomenės sveikatos rėmimo specialiosios programos lėšomis.

© Įvairovės ir edukacijos namai

2020